

*Materiaal voor literatuurlessen tijdens het schoolvak Nederlands
in de bovenbouw van havo en vwo*

Lesbrief 7

KRAAIEN IN HET PARADIJS

Ellen de Bruin

ontwikkeld door Nienke van Doeselaar
vanuit de opleiding Nederlandse Taal en Cultuur
augustus 2022

Inleiding

Extreme hitte, langdurige droogte of overstromingen. De gevolgen van klimaatverandering zijn niet meer weg te denken uit het dagelijkse nieuws. Ook veel schrijvers houden zich bezig met het klimaat in hun werk. Er verschijnen steeds meer boeken waarin de klimaatcrisis een belangrijk thema is. Deze boeken worden vaak klimaatfictie genoemd: verhalen die je op een of andere manier aan het denken zetten over klimaatverandering, de rol die mensen hierin spelen en mogelijke gevolgen hiervan. In verhalen kun je vanuit verschillende perspectieven naar de aarde kijken en naar de manier waarop mensen met de natuur omgaan.

In de komende les(sen) besteed je aandacht aan klimaatfictie. Aan de hand van een boek, een toneelstuk of een dichtbundel denk je na over klimaatverandering en ga je hier ook over in gesprek met je medeleerlingen. Je gaat nadenken over de rol die literatuur zou kunnen spelen in de klimaatcrisis. Kunnen verhalen ons als lezers helpen om op andere manieren te kijken naar het klimaat? Hoe gaan mensen om met de aarde en hoe verschillen ze daarin van elkaar? Hoe zou de toekomst eruit kunnen zien als we niks zouden doen om klimaatverandering tegen te gaan? En welke gevolgen heeft dat voor de natuur en voor samenlevingen?

Kraaien in het paradijs

Kraaien in het paradijs speelt zich af op een eiland dat er paradijselijk uitziet. Vroeger was het dan ook een geliefde plaats voor toeristen, maar in deze sterk veranderde wereld met grote ongelijkheid zijn die er amper nog. Ook de natuur op het eiland verandert, en daarmee veranderen ook de levens van de eilandbewoners. In het verhaal volg je drie personages: Lipa, Tjal en Jenem. Alle drie hebben ze een hele andere relatie met het eiland en zoeken ze naar een eigen manier om om te gaan met deze vreemde plek. Wanneer er opeens na jaren weer een toerist verschijnt op het uitgestorven eiland, waar nog vijf mensen wonen, veranderen de verhoudingen tussen de inwoners. Wat betekent macht eigenlijk nog op deze plek en wat heeft dit te maken met wat er in het verleden allemaal is gebeurd op het eiland?

Literatuur

Kraaien in het paradijs
Ellen de Bruin
Prometheus, 2021

Opdracht 1

In het boek volg je drie verschillende verhaallijnen: die van Lipa, Tjal en Jenem.

- a. Geef een omschrijving van elk van deze personages. Let daarbij op de volgende punten:
 - Op welk punt in zijn/haar leven bevindt dit personage zich? Gaat het goed of slecht? Is diegene succesvol of juist niet?
 - Hoe verhoudt dit personage zich tot andere personages? Is het een geliefd/populair persoon of juist het tegenovergestelde?
- b. Hoe gaan deze personages om met hun omgeving? Zijn ze er positief of negatief over en zie je hier onderlinge verschillen in?
- c. Denk je dat de positie in het leven van dit personage (welzijn, succes, welvaart) invloed heeft op de manier waarop diegene naar het eiland en naar de natuur kijkt? Leg je antwoord uit.

Opdracht 2

Een zin die een aantal keer terugkeert in het boek, is: *Wie het verhaal vertelt, heeft de macht.*

- a. Vertel van elk van de drie personages – Lipa, Tjal en Jenem – op welke manier deze zin te maken heeft met hun verhaal. Hoe speelt macht een rol in hun leven? Hebben ze bijvoorbeeld zelf macht, willen ze (meer) macht, of hebben ze juist helemaal geen macht?

De zin ‘wie het verhaal vertelt, heeft de macht’ is volgens de schrijfster, Ellen de Bruin, ook terug te zien in onze eigen maatschappij. In een interview vertelt ze hierover het volgende:

Je zou hierin een allegorie kunnen zien voor wat er in de wereld om ons heen gebeurt. Hoe je iets vertelt, bepaalt de mate waarin mensen je volgen in je verhaal. Framing noemen we dat. Je ziet dat ook in de verhalen over corona, die steeds verder polariseren. Ik krijg de indruk dat er een links verhaal is en een rechts verhaal en dat je als individu voor een van die twee moet kiezen. We zien een verhalenstrijd waarin maar één kant kan winnen.¹

- b. Wat betekent ‘polariseren’? Zoek het op als je het niet weet.
- c. Kun je een voorbeeld geven van polariseren in de verhalen over corona (dus wat er verteld werd/wordt in de media, van de kranten en het journaal tot social media)?

Een ander maatschappelijk thema waarin vaak sprake is van polarisatie (het polariseren van een debat) is klimaatverandering. Ook daarin speelt *framing* een belangrijke rol: vanuit welk perspectief wordt iets verteld? Wat wordt er benadrukt en wat wordt er eigenlijk juist níét

¹ Marnix Verplancke, ‘Kraaien in het paradijs. Dystopische roman van de menselijke beschaving.’ *Bazarow*, 11 mei 2021, via <https://bazarow.com/recensie/kraaien-in-het-paradijs/>.

gezegd? Een voorbeeld hiervan dat *viral* ging, is het interview met klimaatactiviste Miranda Whelehan in het tv-programma Good Morning Britain.² De *JUST STOP OIL*-activiste Whelehan was van plan een wetenschappelijke onderbouwing te geven voor haar standpunt, namelijk dat regeringen moeten stoppen met nieuwe olieboringen. De presentatoren onderbreken haar echter en zijn vooral kritisch: ze benoemen dat gewone burgers ook last hebben van de *JUST STOP OIL*-protesten, dat deze acties vooral op sensatie zouden zijn gericht en dat iedereen, dus ook Whelehan en alle andere activisten, afhankelijk is van olie voor vrijwel alles – je kleren, dagelijks vervoer, allerlei verpakkingen, enzovoorts. Er kwam wereldwijd veel commentaar op het interview. Volgens veel mensen waren de presentatoren aanvallend en denigrerend naar Whelehan en negeerden ze simpelweg haar wetenschappelijke argumenten.

- d. Kun je bedenken waarom deze presentatoren niet zijn ingegaan op de argumenten van Whelehan?
- e. Op welke manier zie je polarisatie terug in het boek? Welke twee ‘partijen’/standpunten staan er tegenover elkaar?
- f. Geef nog een voorbeeld van polarisatie als het in de media over het klimaat gaat. Welke twee ‘kanten’ staan er dan tegenover elkaar en hoe *framen* zij hun boodschap?

Opdracht 3

Lees onderstaand fragment uit de verhaallijn van Jenem en beantwoord de vragen.

Hij was al halverwege de fles oranjewortellikeur toen hij zich het verhaal van de zeven vette en de zeven magere jaren voor de geest wist te halen. Hij herinnerde het zich niet als het Noordelijke religieuze verhaal dat het was, maar als wetenschap, als theorie. De theorie dat rijkdom en armoede, geluk en pech elkaar afwisselden in perioden van zeven jaar. (p. 158)

- a. Zoek het verhaal van de zeven vette en de zeven magere jaren op (als je het nog niet kent). Waar gaat dit verhaal over?
- b. Wat is de context van dit verhaal? Kortom: waar komt het vandaan, uit welke tijd en uit welke cultuur?
- c. Wat is de functie van deze verwijzing naar de zeven vette en de zeven magere jaren, denk je?

Wanneer een verhaal elementen bevat uit een ander verhaal, is er sprake van **intertekstualiteit**. Zo kunnen er in een boek namen, verhaallijnen of ideeën uit bijvoorbeeld de mythologie of uit bijbelverhalen voorkomen. Deze tekst waar naar verwezen wordt in het verhaal (en let op, ‘tekst’ kun je heel breed opvatten: dit kan bijvoorbeeld ook een film of muziek-

² Zie <https://www.youtube.com/watch?v=0t-gR7jITuQ> voor een samenvatting van het interview (of zoek op: “‘Just Stop Oil’ Activist Speaks On ‘Good Morning Britain’”). De volledige versie vind je hier: <https://www.youtube.com/watch?v=-M0jRaOOkT8>.

stuk zijn!), draagt bij aan de betekenis van het verhaal. Er kan sprake zijn van een **expliciete verwijzing**, wanneer er letterlijk een deel van de tekst wordt geciteerd. Zo'n verwijzing kan echter ook **impliciet** zijn. Dan wordt er niet letterlijk iets uit een andere tekst genoemd, maar moet je goed opletten of je bepaalde verhaalelementen herkent die naar een ander verhaal verwijzen.

- d. Kun je nog een voorbeeld geven van intertekstualiteit in *Kraaien in het paradijs*? Tip: kijk bijvoorbeeld op p. 11.
- e. Is hier sprake van een impliciete of expliciete verwijzing?

Volgens sommige wetenschappers verwijzen teksten altijd naar andere verhalen, of dit nu bedoeld of onbedoeld is. Elke nieuwe tekst die geschreven wordt, komt namelijk tot stand in een 'web' van andere teksten – alle teksten die al bestonden. Een tekst staat dan nooit helemaal op zichzelf, maar hangt altijd samen met de teksten die al eerder ontstaan zijn en die op een bepaalde (onbewuste) manier invloed hebben gehad op die nieuwe tekst.

- f. Hoe past *Kraaien in het paradijs* in het 'web' van al bestaande teksten in de hedendaagse Nederlandse literatuur? Als je nog niet echt kennis gemaakt hebt met Nederlandse literatuur, vergelijk het dan met hedendaagse verhalen in boeken, films en series.
- g. In *Kraaien in het paradijs* heeft het veranderde klimaat een grote invloed op de levens van de personages. Past *Kraaien in het paradijs* ook in het web van wetenschappelijke en journalistieke teksten over klimaatverandering? Waarom wel of niet?

Opdracht 4

Kraaien in het paradijs speelt zich af in een toekomstige wereld die flink aangetast is door klimaatverandering. Planten- en diersoorten sterven massaal uit en de natuur verdwijnt steeds meer. In het volgende fragment lees je hoe Lipa de natuur op het eiland ziet:

Deze plek was prachtig als je hem niet kende. Alles was groen, alsof alle natuur ter wereld zich had teruggetrokken op dit eiland, in deze uithoek. Dat had me het meest verbaasd toen ik hier aankwam. Vrijwel het enige wat ik toen over de natuur wist, was dat de natuur het moeilijk had, ook de planten, toen al – maar hier niet, leek het, hier was het paradijselijk dichtbegroeid. Dat was nog steeds zo, heel bedrieglijk, al zag je aan de kraaien wel dat het hier niet het paradijs was dat het leek.

Ik had pas veel later ontdekt dat de planten die hier zo overdadig groeiden steeds meer dezelfde planten waren, omdat er alsmaar soorten verdwenen. (p. 15)

In de wereld van het boek is er al veel biodiversiteit verloren gegaan en gaat deze nog hard achteruit. Biodiversiteit is de variatie aan leven in een gebied: alle verschillende planten, dieren en micro-organismen zoals bacteriën, en hoeveel er daarvan zijn. Biodiversiteit is belangrijk

voor een ecosysteem om te bestaan en vooral om weerstand te bieden aan veranderende omstandigheden – bijvoorbeeld klimaatverandering. Ook in onze eigen wereld neemt de biodiversiteit af, onder andere door de manier waarop mensen met de natuur omgaan.³

- a. Hoe beïnvloedt het verlies van biodiversiteit de levens van de personages in dit verhaal? Kortom, wat merken zij hiervan?
- b. Verderop in het boek blijkt, zoals Lipa hier al aankondigt, dat het eiland ‘niet het paradijs was dat het leek’. Geef een voorbeeld waarin dit duidelijk wordt en leg je antwoord uit.
- c. Is het verdwijnen van biodiversiteit iets waar je vaker van gehoord hebt? Zo ja, waar/in welke context?
- d. Is dit ook een onderwerp waar je je mee bezig houdt? Waarom wel of niet? Bespreek dit in je groepje.

³ Zie voor meer informatie de volgende bronnen: ‘Biodiversiteit’, Wageningen University & Research, <https://www.wur.nl/nl/Themas/Biodiversiteit.htm>; ‘Biodiversiteit’, Natuurmonumenten, <https://www.natuurmonumenten.nl/standpunten/biodiversiteit>.